

Linnéuniversitetet

Institutionen för kulturvetenskaper

C-uppsats

Den stora daldansen

En studie om historiens betydelse och historiebruk i samband med upproret 1743 och i senare tid

Författare: Nils Gop

*Examinator: Erik Wångmar
Handledare: Anders Fröjmark
Termin: VT16
Ämne: Historia
Nivå: C-uppsats
Kurskod: 2HIÄ06*

Författare: Nils Gop
Examinator: Erik Wångmar
Handledare Anders Fröjmark
Termin: VT16
Nivå: C-uppsats
Kurskod: 2HIÄ06

The great daladance

A study about the importance of history and the use of history in the rebellion of 1743 and modern time

Abstract

This study seeks to examine the use of history and its importance in combination with the peasant rebellion that originated in the province of Dalarna in 1743. By studying dissertations and other forms of literature that cover the rebellion I will categorize the use of history based on Karlsson's and Zanders's typology and analyze how Dalarna's social and economic structure can be of importance in understanding why this province was in the forefront of the rebellion. The study will also discuss the use of the peasant rebellion in various situations in more recent times. The results show that the peasant rebellion may fit into several types of history usage from Karlsson's and Zanders's typology depending on who the users are and what purpose it serves and that Dalarna's social and economic structure that has been formed throughout history plays a certain role in the rebellion.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	7
1.4 Disposition	7
2. Metod	8
2.1 Inledande problematik	8
2.2 Induktiv metod	9
2.3 Källmaterial	9
2.4 Forskningsläge	10
3. Viktiga begrepp	11
3.1 Historiemedvetande	11
3.2 Historiebruk	11
3.2.1 Typologi	12
3.2.2 Vetenskapligt	12
3.2.3 Existentiellt	12
3.2.4 Moraliskt	13
3.2.5 Ideologiskt	13
3.2.6 Icke-bruk	13
3.2.7 Politiskt-pedagogiskt	13
3.2.8 Kommersiellt	13
3.2.9 Problematik gällande historiebruk	14
4. Didaktiskt moment: Historiebruk i undervisningen	15
5. Bakgrundsavsnitt	17
5.1 Frihetstiden	17
5.1.1 Frihetstidens början	17
5.1.2 Hattar och mössor	18
5.1.3 Hattarnas krig	18
5.2 Upproret 1743	19
5.2.1 Vad hände?	19
5.2.2 Motiven	20
5.3 Dalarnas historia	22
5.3.1 Dalarnas storhetstid	22
5.3.2 Arbetsvandring	23
5.3.3 Överhet och sockengemenskap	24
5.4 Dalkarlsretorik	25
6. Användningen av historien i samband med upproret	27
6.1 Dalasoldaterna	27
6.2 Gustav Schedins visa	27

6.3 Val av vapen.....	28
6.4 Historikernas beskrivning.....	29
6.4.1 Alf Åberg.....	29
6.4.2 Bjarne Beckman	29
6.4.3 Alf Henrikson	30
6.5 Relationen mellan socknarna.....	30
6.6 Dalkarlsretorik i samband med upproret.	30
6.7 Allmogens förhållande till överheten under upproret.	32
7. Upproret efter 1743	32
7.1 Stora daldansen.....	32
7.2 Krönika.....	34
7.3 Fem tusen man från dalorten sprang	34
8. Slutsats	36
8.1 Hur användes historien vid upproret 1743?	36
8.2 Hur stor betydelse har Dalarnas historia för upproret	38
8.3 Hur har upproret 1743 använts som historiebruk i moderna tider?.....	38
Käll- och litteraturlista.....	40
Tryckta källor	40
Litteratur.....	40
Internetkällor	41

1. Inledning

Och när du slumrar sist i fridens skygd

Må då ditt stoft få ro i Dalabygd

Ett herrligt land, I trogne dalamän!

Och hvem det sett, han längtar dit igen¹

Så här lyder den sista versen i dalkarlssången, skriven av Gustaf Nyblaeus år 1840. Vid varje midsommar sjungs denna sång vid midsommarstångsresningen i Ullvi by utanför Leksand. Inom min släkt har låten mer eller mindre utvecklats till ett stående skämt. För varje år som vi samlas vid resningen av midsommarstången förstår vi aldrig sångens tonart och melodi. Även fast vi varje år förbereder oss med text så slutar det alltid i katastrof och då har vi ändå sett en stadig förbättring med åren. Midsommar i Dalarna anser jag vara något speciellt. För mig är det att varje år åka tillbaka i historien och uppleva det gamla Dalarna och gamla Sverige, folk klädda i sockendräkt, spelmän och gångvisor och massvis med god mat. Även i en liten ort som Leksand är med sina 10 000 invånare är midsommar ett stort spektakel med en stor mängd tillresande som är där för att uppleva vad som kan betraktas som en äkta svensk tradition. Som midsommar firas i Dalarna är jag beredd att svära på att någon motsvarighet inte finns någon annanstans i Sverige. Men det kanske är min koppling till Dalarna som gör mig partisk i detta avseende, så jag kan mycket väl ha fel i mitt påstående. Enligt mig visar midsommartraditionerna något som jag anser vara typiskt med Dalarna, ett landskap rikt med tradition och historia som arbetas aktivt med att bevara. Det kanske låter som jag arbetar med att göra PR för Dalarna vilket är sant i ett avseende, men jag anser att för alla som är intresserade av historia så är midsommarfirande i Dalarna ett måste att uppleva för att komma nära en historisk upplevelse.

Det är med stort intresse som jag valt att arbeta med Dalarnas historia som mitt fokuseringsområde. Samtidigt som det är en regional historia som täcks i arbetet så är det även en viktig del av svensk historia som ska fokuseras på, nämligen det stora bondeupproret år 1743. Upproret spelar en viktig roll i svensk historia då en annorlunda utgång kunde påverkat det svenska statsskicket drastiskt och format om den svenska historien vi nu vet av. Upproret 1743 är även ett utmärkt område att utifrån läroplanen tillämpa didaktiska moment som lyfter fram regionalhistoria i historieundervisningen. Vilket jag anser kan på så sätt göra

¹ Dalkarlssången, Dalaregementetsmuseer 9/2 2015

undervisningen mer intressant för eleverna, då det blir ett sätt för dem själva att förstå sin egen historia. Fokuseringsområdet är även för mig ett sätt att förstå mina förfäders historia och hur denna händelse påverkade den värld de levde i.

Slutligen vill jag tacka min farmor Elsa som genom alla år har gett mig otaligt många historieföreläsningar om hennes barndom och Dalarnas historia vilket har gjort mig mer intresserad inom det område jag nu kommer täcka i min uppsats.

1.2 Syfte

Denna uppsats uppfyller ett brett syftesområde där flera olika delar tillsammans ger läsaren en bred och djupgående inblick inom en särskild period i svensk historia. Dels vill jag att läsaren skall bygga en förståelse för en särskild regional historia och mentalitet i samband med den politiska krisen som uppstod på 1740-talet. Huvudområdet som uppsatsen belyser är att visa på hur Dalarnas historia har använts i samband med upproret och vilken betydelse Dalarnas historia har för upproret 1743. Samtidigt som användningen av historien syftar på tiden före 1743 så är det även mitt syfte med uppsatsen att belysa hur upproret använts tiden efter 1743. Användningen av historien som analyseras i uppsatsen kommer sedan att klassificeras utifrån vilken typ av historiebrukskategori den faller inom för att tydligare beskriva historieanvändningens innebörd och syfte. Uppsatsen tar även upp ett didaktiskt moment som omvandlar fokusområdet i uppsatsen till en praktisk övning för att närmare visa på hur historieundervisning på gymnasienivå kan utformas.

1.3 Frågeställningar

I linje med uppsatsens syfte har tre frågeställningar formulerats. De två första frågorna fokuserar på historiens användande och betydelse vid upproret medan den sista frågan söker att besvara hur upproret 1743 har använts i olika sammanhang i mer moderna tider.

- Hur användes historien vid upproret 1743?
Denna fråga syftar på hur deltagande i upproret och författare beskriver hur historia på olika sätt har använts i samband med upproret. Här blir begreppet historiebruk centralt och slutsatsen kategoriseras utifrån Karlsson och Zanders typologi om historiebruk vilket förklaras i kapitel 3.
- Hur stor betydelse har Dalarnas historia för upproret?
Denna fråga syftar mer på att besvara vad Dalarnas sociala och ekonomiska historia har för betydelse i samband med upproret.
- Hur har upproret 1743 använts i moderna tider?
Denna fråga undersöker hur upproret har på senare tider använts i olika sammanhang och vad de fyller för funktion. Här blir återigen historiebruk centralt och exemplen skall även kategoriseras.

1.4 Disposition

Mitt syfte med uppsatsen och de frågeställningar jag har formulerat innebär att en stor del information kommer att presenteras. För att besvara frågeställningarna krävs därmed en stor bakgrundsinformation vilket avser kapitel 5. Eftersom uppsatsen söker att förstå historiens betydelse för upproret så innebär det att Dalarnas historia får ett stort utrymme där det blir möjligt för läsaren att förstå vad det är för historia som kan användas. Uppsatsen inleds med att diskutera två centrala begrepp för uppsatsen, historiemedvetande och historiebruk. Det mest centrala begreppet som uppsatsen ägnar en större del av att undersöka är historiebruk men samtidigt så anser jag att det är av intresse att diskutera historiemedvetande bland de deltagande i upproret då det kan hjälpa en att förstå en mentalitet bland de upprosmännen. Att förklara begreppen tidigt i uppsatsen anser jag vara av särskild betydelse då läsaren tidigt blir införstod av historiens olika användningsområde men samtidigt så kan läsaren återgå till avsnittet om en repetition är nödvändig. Sedan presenteras ett didaktiskt moment i linje med kursplanen för denna kurs där historiebruk appliceras ett praktiskt moment i historieundervisning på gymnasienivå. Bakgrundsavsnittet inleds med en presentation av den tidsepok som uppsatsen omfattas av. Här förklaras den rådande politiska strukturen och den politiska arenan som leder fram till att 4 500 människor från Dalarna marscherade till

Stockholm. Därefter förklaras vad det var som hände sommaren 1743 och vilka orsaker som ledde fram till upproret. Efteråt riktar uppsatsen blickarna mot Dalarna och deras historia, den sociala och ekonomiska struktur som formats samt även vad den ledande makten använde för metoder för att vinna dalkarlarnas förtroende i olika situationer. Nästkommande kapitel handlar om att lyfta fram olika exempel från deltagande och författare som visar på ett aktivt historiebruk och någon form av historiemedvetande bland de deltagande. Det sista kapitlet i arbetet följer samma linje som innan men lyfter blicken och tittar på exempel på tiden efter 1743. Slutligen sammanfattas innehållet i min slutsats där jag presenterar konkreta slutsatser till mina frågeställningar jag formulerat.

2. Metod

2.1 Inledande problematik

När uppsatsområde preciseras var första tanken att formulera en uppsats genom en deduktiv forskningsmetod. Planen var att utforma en hypotes som riktade in sig på om deltagarna i bondeupproret använde sig av historia för att legitimera beslutet att marschera till Stockholm sommaren 1743 rörande inhemska politiska förhållanden. För att kunna testa min hypotes innebar det här att jag var i stort behov av primära källor, bland annat memoarer, brev, sockenprotokoll och kyrkoprotokoll. Att få ta del av och analysera hur deltagarna, med andra ord diskuterade om situationen de ställdes inför var därmed av stor betydelse för att kunna arbeta med en deduktiv forskningsmetod och testa min hypotes. Dock stötte jag på problematik gällande källmaterialet. I tidigt skede nådde jag ut till olika arkiv runt om Dalarna för att få hjälp med material som kan vara av intresse. Till min förvåning hade arkiven jag var i kontakt med inget källmaterial som direkt kunde ge möjlighet att pröva min hypotes. Min kontakt med arkiven var dock inte i onödan, då både Dalarnas museum samt Leksands kulturarkiv hade material gällande upproret 1743. Det blev två besök där jag fick ta del av deras material, men tyvärr var det inget jag kunde arbeta med i uppsatsen. Källmaterialet var bland annat brevväxling mellan Pung Erik Ersson som fängslades i samband med upproret, och dennes familj i Skeberg. Ytterligare material var en ögonvittnesskildring om marschens intågade i Falun samt en kungörelse av Adolf Fredrik dagen efter upproret sommaren 1743. Jag fick även låna borgarståndets riksdagsprotokoll från 1743 av min handledare Anders Fröjmark, dock visades inget spår av användning av historien i den form som var användbar för besvara mina frågeställningar och därmed utelämnades. Att få ta del av dessa historiska material var väldigt spännande och att få hålla i handen ett papper som var skrivet för över

tvåhundraår sedan har bara lett mig till att ha en större uppskattning för historieämnet. I kontakt med Dalarnas museum fick jag goda råd från Christer Bergin som tidigare forskat i ämnet och är en av författarna till boken *Fem tusen man från dalorten sprang* som används i arbetet. Rådet gällde vilken vetenskaplig studie som Bergin beskrev var ett standardverk för alla som vill läsa om upproret 1743, vilket ledde till att Bjarne Beckmans avhandling fjärrlånades för att sedan analyseras.

2.2 Induktiv metod

Då det inte var möjligt att arbeta med en hypotes innebar det att formulera om uppsatsen och förhålla mig till litteratur som täcker området jag vill undersöka. Det innebär också att jag ständigt förhåller mig till material författarna har grundat sitt arbete på. Det som blir intressant här är att se hur författarna tolkat sitt material och vad de berättar om i litteraturen. Utifrån det tillvägagångssättet jag förhåller mig till innebär det därmed att metoden förändras till en induktiv forskningsmetod där litteraturen tolkas utifrån de frågeställningarna jag formulerat för arbetet.² Här blir det då att undersöka vad det är för typ av historiebruk som används i litteraturen och vilka det är som använder sig av historien. Eftersom första frågeställningen bland annat undersöker hur författarna själva beskriver situationen så innebär det även att deras tolkning kan ses ur ett historiebruksperspektiv. Den sista frågeställningen i uppsatsen utgår både från litteratur men även från internetsidor där jag letar efter situationer som direkt antyder på upproret 1743 eller situationer som omedvetet anspelar på det.

2.3 Källmaterial

I mitt arbete har jag arbetat utifrån ett brett urval av litteratur. Från olika vetenskapliga studier om upproret 1743 som alla har olika vetenskapliga syften och presenterar djupgående analyser med hänvisningar till ett brett urval av källmaterial. Vanlig litteratur som inte har samma vetenskapliga syfte som avhandlingar har även inkluderats. Tanken här var helt enkelt att arbeta med hur situationen belyses i olika typer böcker samtidigt för att finna likheter och skillnader. Vanliga historielexikon har även använts där upproret presenteras mera översiktligt än de tidigare nämnda verken. Men även den typ av litterära verk ger en bra och mer kortfattad beskrivning av händelsen som är användbar. Internetsidor har främst används i besvarandet av den tredje frågeställningen då det moderna historiebruket inte alltid tar sin form i litteratur utan istället under olika hemsidor eller krönikor från Dalarnas tidningar som

² Florén & Ågren 2006 s. 48-56

enklast går att hitta via sökning på deras hemsida. Att diskutera litteraturens källkritiska värde blir här intressant. Först och främst berättar litteraturen om samma händelse där all information stämmer överens. Det är samma berättelse som berättas, med samma slutsats vilket innebär att litteraturens trovärdighet är hög. I arbetet förekommer det även utdrag från fänrik Robert Petres dagbok om ett möte med Karl XII i slaget vid Poltava. Om det som beskrivs i dagboken inträffade kan mycket väl ifrågasättas. Men samtidigt är dess innehåll av särskilt betydelse för uppsatsen, vilket innebär att den kommer att användas, även fast dess trovärdighet anses vara låg. Det källkritiska området som jag finner intresseväckande är det tendensiösa. Anledningen till detta är att uppsatsen i sig vill undersöka hur historien har använts och lyfts fram av författarna. Om litteraturen som täcker upproret visar tendensiösa element så innebär det därmed inte att litteraturen blir mindre användbar för uppsatsen, utan istället tvärtom. En bok med tendensiösa inslag som särskilt lyfter fram Dalarnas historia som en viktig komponent i litteraturen innebär att det blir lättare för mig att analysera på vilket sätt författarna använder sig av historien. I förhållande till uppsatsens syfte innebär det att det utvalda materialet är användbart för att besvara mina frågeställningar.

2.4 Forskningsläge

Upproret har arbetats av olika forskare vars vetenskapliga studier delvis används i olika sammanhang i min uppsats. Den främsta avhandlingen är den av Bjarne Beckman och utgavs 1930 som var den första forskaren som gav upproret en vetenskaplig granskning och har som i sin tur används av andra författare. Martin Lindes studie skildrar dalallmogens sociala och ekonomiska struktur i jämförelse med Askers härad samt hur Dalarnas förhållningssätt till den svenska adeln tar sin roll i upproret 1743. *Fem tusen man från dalorten sprang*, presenterar lokalperspektiv på upproret och undersöker om det fanns lokala anledningar för socknar att ansluta sig till upproret. Boken publicerades i samband med 250-årsdagen för upproret i samband en regional satsning att belysa Dalarnas historia. Upproret 1743 har studerats vetenskapligt och är därmed inget nytt område som belyses i min uppsats. Att däremot klassificera användandet av historien utifrån Karlssons och Zanders typologi kan bidra till ett nytt inslag inom forskningsområdet.

3. Viktiga begrepp

3.1 Historiemedvetande

Syftet med historieundervisning på gymnasialnivå är att eleverna skall utveckla sitt historiemedvetande. Begreppet i sig är relativt brett och syftar på en rad olika saker men det kan förklaras som: "[...] förståelse av nutiden, vår förmåga att tolka det förflutna och förhålla oss till framtiden". Begreppet menar på historia som en pågående process där människor genom historien har styrts och påverkats av händelser i det förflutna och genom en medvetenhet om historien kan människor förstå den världen de lever i och samtidigt förhålla sig till hur framtiden kan se ut. Genom goda kunskaper om det förflutna och förstå den värld en lever i underlättar det människors förhållningssätt i samhällsfrågor och är därmed en viktig beståndsdel i människors medborgarkompetens.³ För att kunna utveckla historiemedvetande är det därmed viktigt om att ta del av korrekt kunskap inom området. En felaktig version av historien kan ha en negativ påverkan på historiemedvetandet och kan skapa problem gällande aktuella samhällsfrågor. Historiemedvetande inom det område som jag valt att arbeta med syftar på om dalkarlarna är medvetna om deras egen historia och hur de förhåller sig till samhällsfrågorna 1743 utifrån sin egen historia. Dåtid-, nutid- och framtidsperspektivet som historiemedvetande omfattar fokuserar istället i uppgiften på den tid dalkarlarna levde i. Dåtid är tiden innan 1743, nutid är den tid deltagarna i upproret levde i och framtid är tiden efter 1743.

3.2 Historiebruk

Begreppet historiebruk syftar på historien som en oändlig faktabank, vars fakta är användbar i olika situationer. Utifrån läroplanen för historia på gymnasienivå lyder en av de fem punkter som är formulerade under historieämnets syfte att eleven ska utveckla en: "Förmåga att undersöka, förklara och värdera *användningen* av historia i olika sammanhang och under olika tidsperioder". Det kursiverade syftar precis på historiebruket i historieämnet. Eleverna ska utveckla en förmåga att använda historien.⁴ Att använda historien är dock inget oproblemiskt och ställer krav på personens historiska referensram. Historiebruk är ett komplext begrepp vars innebörd gör det möjligt att skapa en bredare förståelse för historiens användningsområde medan ett felaktigt användande av historien kan leda till särskilda komplikationer.

³ Kommentarmaterial till kursplan i historia 2011 s. 1-2

⁴ Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 s. 67

3.2.1 Typologi

I uppsatsen arbetar jag utifrån Karlsson och Zanders bok *Historien är nu: En introduktion till historiedidaktiken*. Boken berör historieämnets dynamiska plats i samhället, bland annat hur vi tänker och konsumerar historia. Karlsson och Zander lyfter fram begreppet historiebruk som ett viktigt begrepp inom historiedidaktiken och har konstruerat en typologi för att illustrera på vilket sätt historien kan brukas, hur den faktiskt brukas, dess förutsättningar och bidragande svårigheter. Typologin tar upp en rad olika sorters historiebruk, dock är det viktigt att veta att flera typer av historiebruk kan överlappa varandra och att typologin inte därmed gör anspråk på fullständighet. Olika typer av historiebruk kan samexistera men det finns även särskilda fall när olika typer av historiebruk direkt utesluter varandra. Typologin utgår från att historien brukas av olika brukargrupper med olika behov och intressen och med olika funktioner som resultat.⁵ Det är denna typologi som kommer att användas i uppsatsen för att kategorisera användandet av historien i samband med upproret 1743 och i moderna tider.

3.2.2 Vetenskapligt

Ett vetenskapligt bruk av historien omfattas av den vetenskapliga forskningen gällande olika historiska områden. Historiker och historielärare är två generella brukare av denna typ av historia då behovet är att upptäcka eller rekonstruera en historisk händelse för att verifiera dess trovärdighet.⁶ De avhandlingar som uppsatsen använder sig av är exempel på ett vetenskapligt historiebruk.

3.2.3 Existentiellt

För ett existentiellt historiebruk brukas historien då det finns ett behov att minnas eller glömma en särskild del av historien. Alla människor är brukare av denna typ av historia dock är den mer påtaglig för händelser som påverkat en grupp människor. Den judiska diasporan och förintelsen är båda två händelser som ger uttryck för ett existentiellt historiebruk bland den judiska folkgruppen och används då för att minnas en väldigt känslig del av deras historia som stärker deras identitet.⁷

⁵ Karlsson & Zander 2009 s. 58-69 Tabell 1.1.

⁶ *ibid*

⁷ *ibid*

3.2.4 Moraliskt

Det moraliska historiebruket handlar om att lyfta fram orättvisor och utsatta grupper i historien. Detta görs genom att ifrågasätta vissa delar av historien och lyfta fram andra delar i behov att gottgöra för en utsatt grupp människor. Ett exempel är gottgörelsen för de människor som utsattes för tvångssterilisering i Sverige med utgångspunkt att skapa en försoning genom att fördöma praktiken.⁸

3.2.5 Ideologiskt

Det ideologiska historiebruket syftar på att legitimera en viss maktposition genom att använda historien för att lägga historien tillrätta för att undvika att problem uppstår på vägen till makten. Intellectuella och politiska grupper är huvudaktörer inom denna typ av historiebruk då historiska händelser lyfts fram som stärker ens egen ideologi och smutskastar andras.⁹

3.2.6 Icke-bruk

Denna typ av historiebruk anses vara en specialform av det ideologiska då samma funktion uppfylls, men tillvägagångsättet är annorlunda. Icke-bruk av historien handlar om att glömma eller utplåna historien för att på så sätt inte göra historien skadlig för sin ideologi. Icke-bruk är även en medveten handling då olika historiska händelser medvetet utesluts.¹⁰

3.2.7 Politiskt-pedagogiskt

Politiskt-pedagogiskt historiebruk handlar om att jämföra historiska händelser i nutiden och framföra ett budskap. Inom den politiska arenan är denna typ av historiebruk tydligt framkommande och används på ett sätt att vinna politiska poäng. De historiska händelser eller begrepp som används i detta bruk är även medvetet utvalda då de är fyllda med emotionella, moraliska och politiska laddningar som används för att lägga tyngd i den politiska debatten.¹¹

3.2.8 Kommersiellt

Det kommersiella syftar på att använda historien i syfte att sälja kommersiella produkter. Det kommersiella historiebruket används på bred front och finns i alla produkter som gör en historisk koppling. Genom detta får den historiska händelsen ett ökat historiskt värde

⁸ *ibid*

⁹ *ibid*

¹⁰ *ibid*

¹¹ *ibid*

samtidigt som företag gör ekonomiska vinster.¹² Historiedokumentärer eller brädspel som fokuserar på historia är båda två exempel på användning av ett kommersiellt historiebruk.

3.2.9 Problematik gällande historiebruk

Historiebruk kan innebära en rad kontroversiella element. Historien omfattas av en rad olika händelser, figurer, historiska begrepp och förändringsprocesser, alla vilket har haft en särskild påverkan på historien. Dess användning kan dock användas i situationer som inte direkt är relaterad till dess historia. Historiebruket kan alltså användas på fel sätt genom olika positiva eller negativa inslag. Niklas Ammert beskriver ett exempel på historiebruk där ett historiskt begrepp används med en annan innebörd. I artikeln *Kulturrevolutionen i Boda – ett provokativt historiebruk* berättar Ammert om Boda glasbruks nysatsning 2011 där syftet var att samla designers och konstglasstillverkare för att främja nyskapande inom glasbrukstillverkningen. Boda glasbruk har en särskild historia inom svensk glasbrukstillverkning men användningen av begreppet kulturrevolution i deras nysatsning visar på problematiken gällande historiebruket. Själva begreppet kulturrevolution i detta sammanhang är å ena sidan ett oskyldigt begrepp som syftar på en form av glasbruksrevolution för satsningar inom glasbrukstillverkningen medan begreppet kulturrevolution bär med sig en historiskt laddad händelse från 1900-talets Kina. Ammert beskriver att begreppet är kopplat till diktatur, förföljelse, våld och massmord från Maos försök till att stärka sitt grepp om det kinesiska samhället. Tillsammans med det nybildade röda gardet rensades den gamla kulturen, människor fördrev från sina städer, 4 900 officiellt bedömda historiska platser förstördes och upp emot 3 miljoner människor dödes i samband med denna kulturrevolution.¹³ Att kulturrevolutionen i Boda inte har någon koppling till Mao är uppenbart men visar på historiebrukets dynamiska och problematiska användningsområde. Att använda sig av historiebruk innebär därmed inte att dess användningsområde stämmer överrens med den historiska händelsen eller det historiska begreppets innebörd. Därmed kan även felaktig historia vara användbar utifrån vilket typ av historiebruk som används.

¹² *Ibid.*

¹³ Niklas Ammert Kulturrevolution i Boda, HumaNetten nr 27 s. 97-99

4. Didaktiskt moment: Historiebruk i undervisningen

I kursplanen för 2HIA06 HT16 så innebär det även att varje skribent skall genomföra ett didaktiskt moment i sin uppsats. Då historiebruk är det mest centrala i uppsatsen utformas därmed det didaktiska momentet efter detta samt förhåller sig till läroplanen för historieämnet.¹⁴ Momentet utformar sig i ett rollspel taget från hemsidan Levande Historia och är en del av ett arbetsområde inom historiebruk och nationalism.¹⁵ Att arbeta med historiebruk innebär även att arbetsmomentet är i linje med läroplanen och historieämnets syfte.¹⁶ Arbetsmomentet innebär en stor delaktighet bland eleverna medan läraren styr de olika delmomenten samt är förande i en avslutande diskussion.

Momentet innebär att eleverna grupperas i fyra olika grupper och utifrån grupperna skall olika beslut sammanställas som alla påverkar grupperna annorlunda. Grupperna ska betraktas som olika familjer som alla bor i en och samma by som heter Vidåkra. Tillsammans har familjerna bott i Vidåkra många hundra år och alla har starka band till byn. Det som skiljer familjerna åt är deras historia som har stor betydelse för hur familjerna ser på varandra. I momentet uppstår det tre konflikter som påverkar byn och familjerna på olika sätt. Konflikterna ska lösas i form av ett byråd där familjerna får gemensamt rösta fram en av tre lösningar. Varje familj får en röst och eftersom det är möjligt att inget beslut kan tas då antalet röster är jämnt, innebär det därmed att konflikterna blir olöst och följer med momentets gång.¹⁷ Tanken med arbetsmomentet är att eleverna skall förhålla sig till familjens historia och relationer som underlag för beslutsfattande. Beslutsunderlaget skall även motiveras då eleverna kan visa på hur de själva använder sig av historien för att fatta beslutet. Genom att arbeta med ett praktiskt moment, där eleverna ständigt skall förhålla sig till historien och kunna motivera deras beslutfattande kommer eleverna att få närmare håll förstå hur historien kan användas på olika sätt.¹⁸ Arbetsmomentet anser jag vara ett bra didaktiskt moment där lärarens inflytande är relativt litet och eleverna samverkan mellan varandra bestämmer momentets utfall. Det är uppenbart, som med alla klasser att vissa elever tar större plats i diskussioner, detta utesluter dock inte att elever som inte riktigt tar för sig i klassrummet, missar lektionens upplevelse. En elev som har en mer betraktande roll i klassrummet kan lära sig lika mycket som en mer aktiv elev. Ett stort plus enligt mig är att i riktlinjerna för arbetsmomentet ska läraren inte förklara

¹⁴ Kursplan 2HIA06 Historia IV

¹⁵ En by som alla andra, Levande Historia s. 1 (Hämtad 2016-02-08)

¹⁶ Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011 s. 67

¹⁷ En by som alla andra, Levande Historia s. 4 (Hämtad 2016-02-08)

¹⁸ En by som alla andra, Levande Historia s. 4 (Hämtad 2016-02-08)

vad själva syftet med lektionen. Detta förklaras som att eleverna inte behöver fundera över om deras agerande är rätt eller fel under spelets gång och istället enbart fokusera på hur de ska lösa problemet de ställs inför.¹⁹ Att arbeta med ett praktiskt moment som rollspel har även sina tydliga fördelar utifrån Magnus Hermansson Adlers bok – *Historieundervisningens byggstenar*. Rollspel i undervisningen kan användas med olika kunskapsmässiga utgångspunkter bland annat genom att skapa en djupare förståelse för människors liv och agerande utifrån den tid de lever i. Genom att placera eleverna i en tid de är främmande med innebär att elevernas förmåga till integration av tanke, känsla och handling utvecklas.²⁰

Jag har själv upplevt detta arbetsmoment under min VFU-period under HT15 på Lars Kaggskolan i Kalmar. Jag antog en betraktande roll och gick runt bland grupperna/familjerna och fick lyssna på deras diskussioner gällande konflikterna. Det var tydligt att eleverna lyckades förhålla sig till familjens historia som beslutsunderlag samtidigt som familjefejder uppstod utifrån vilket alternativ som familjerna röstade för. Pakter bildades för att utesluta andra familjer för att få ett beslut igenom och utifrån hur gott ställt familjerna hade det ekonomiskt var det enkelt att hitta olika syndabockar. Alla dessa scenarion är inte främmande i historien utan likande situationer kan kopplas till olika historiska händelser vilket tydligt visar på vilken viktig roll historien spelar i olika sammanhang. Jag anser utifrån min upplevelse att eleverna genomförde lektionen på ett bra sätt, även elever som under min period som varit mer frånvarande eller kämpat betygmässigt visade här framfötter och visade prov på kunskaper inom området. Min upplevelse med momentet är anledningen till att jag valt detta arbetsmoment som didaktiskt moment, då jag anser momentet vara tillfredställande för alla elever och är ett underhållande sätt att arbeta med historia.

¹⁹ En by som alla andra, Levande Historia s. 1-2 (Hämtad 2016-02-08)

²⁰ Hermansson Adler 2014 s. 271-272

5. Bakgrundsavsnitt

5.1 Frihetstiden

Under 1700-talets Sverige inleddes en ny tidsepok, Frihetstiden. Vid första glans kan läsaren få en uppfattning om frihetstiden som en tid där liberalismens grundidéer slagit fast i det svenska samhället. Friheten syftar dock här på friheten från det kungliga enväldet som styrte Sverige under flera århundraden. Kungamakten begränsades betydligt och inledde en period av samarbete med Sveriges fyra ständer och den svenske kungen. Frihetstiden var dock inte en oproblematiserad period. Ständiga maktstrider och korruption genomsyrade politiken och 1900-talets historiker bedömde Frihetstiden som ett nytt sätt att se på politiken och ett tidigt uttryck för parlamentarismen. Som med alla epoker så hade även frihetstiden ett slut i samband med Gustav III:s statskupp 1772 och den verkställande makten placerades återigen hos en enväldig kungamakt.²¹

5.1.1 Frihetstidens början

I samband med Karl XII:s död vid Fredrikshald 1718 var Sverige ett utmattat land på flera fronter. Den svenska stormaktstiden hade genom åren ställt höga krav på ekonomiska och mänskliga resurser. Soldatrotarna var uttömda och den svenska befolkningen hade sett stort lidande då allmogen ständigt tömtes på bröder, vänner och makar. Stormaktstiden hade därmed framhävt ett oåterkalleligt missnöje bland det svenska folket men beundran för den kungliga symbolen levde kvar. Missnöjet var istället riktat mot det kungliga enväldet som styrte Sverige under två århundraden med mål att upprätthålla Sverige som stormakt i Europa. Nya reformer behövde inrättas för att inskränka kungamakten för att inte hamna samma i svåra situation som stormaktstiden orsakat.²² Fredrik av Hessen, gift med Karl XII:s syster Ulrika Eleonora valdes till kung över Sverige 1720 och tilldelades namnet Fredrik I. Fredrik I fick tillträda sitt ämbete efter att han hade erkänt den nya regeringsformen från 1720 som gällde en ny maktfördelning i svensk politik och den svenska frihetstiden tog nu sin början. Kungen delade nu sin makt med riksrådet som bestod av 16 medlemmarna ur de tre högre stånden: Adeln, prästerna och borgarna och därmed uteslöt medlemmar ur bondeståndet. Den politiska funktionen hade nu ändrats, vilket är särskilt tydligt rörande utrikespolitiken. En enväldig kung kunde ensam besluta om att starta och avsluta krig, vilket nu under Frihetstiden med 1720s regeringsform krävde kungen och rådet fick ständernas samtycke. Bönderna hade

²¹ Hedenborg & Kvarnström 2013 s. 13, 138

²² Roberts 1995 s. 19, 34

inga representanter i riksdagens sekreta utskott, som hade hand om utrikespolitiken, och uteslöts därmed från en viktig politisk funktion då de ansågs vara för okunniga.²³

5.1.2 Hattar och mössor

Frihetstiden såg även en uppkomst av Sveriges första riksdagspartier som föddes ur personliga ambitioner och till en början hade väldigt lite att göra med skillnader i politiska frågor, vilket vi idag förknippar politiska partier med. Michael Roberts förklarar de svenska riksdagspartierna under Frihetstiden som en konstruktion för att främja sina grundares olika ambitioner.²⁴ Den politiska grupperingen under Frihetstiden kallades för Hattar och Mössor. Arvid Horn var den mest framträdande politikern under Frihetstiden och hade under Karl XII tid varit en del av det kungliga rådet och kanslipresident. Arvid Horn besatt en viktig post i det verkställande riksrådet och fungerade som lantmarskalk vid riksdagarna under Frihetstidens första period. Arvid Horn representerade även partigruppen Mössorna som bestod av de äldre inom adelståndet – oftast högadel vars viktigaste mål var att stärka den svenska ekonomin och att försöka undvika utrikeskonflikter. Mössorna stötte på en opposition i form av Hattarna som bestod av unga adliga officerare, ämbetsmän och rika köpmän från borgarståndet. Till skillnad från Mössornas defensiva utrikespolitik bedrev Hattarna en kraftfull utrikespolitik och ville återta tidigare svenska landområden i Östersjön som de förlorat mot Ryssland i det Nordiska Kriget under början av 1700-talet. Denna politik innebar därmed ett fälttåg mot Ryssland.²⁵

5.1.3 Hattarnas krig

Vid riksdagen 1738-1739 vann Hattarna majoritet och Arvid Horn tvingades att avgå från riksrådet. Efter flera år med förbättring av den svenska ekonomin under en period utan krigskonflikter hamnade Sverige i en politisk bana som sökte att upprätta stormakten och i juni 1741 förklarade Sverige Ryssland krig. Trots franskt bistånd blev kriget ett stort misslyckade och i augusti 1743 slöts freden i Åbo och Sverige tvingades avstå ytterligare landområden i Finland. Det misslyckade kriget med Ryssland kallas i svensk historia för Hattarnas krig och är ett exempel på adelståndets ökade maktbefogenheter över den svenska allmogen. Kriget ledde till en ny ekonomisk katastrof för Sverige och dess misslyckade

²³ Hedenborg & Kvarnström 2013 s. 139-141

²⁴ Roberts 1995 s. 158

²⁵ Hedenborg & Kvarnström 2013 s. 142-143

utlöste kraftfulla protester i hemlandet varav den största protesten kom från Dalarna då 4 500 bönder och soldater marscherade till Stockholm sommaren 1743.²⁶

5.2 Upproret 1743

5.2.1 Vad hände?

Den 22 juni 1743 nådde upproret sin kulmen då upprorshären samlades på Norrmalmstorg, nuvarande Gustav Adolfs torg i Stockholm. Vid denna tid fanns inga svenska inrikestrupper och därmed kunde inte bondetåget konfonderas innan de nådde fram till Stockholm. Mitt emot upprorshären stod en regeringsstyrka som bara tidigare den dagen landstigit i Stockholm efter varit stationerad i Finland i det ryska fälttåget. Vid intåget till huvudstaden hade dalkarlarna erövrat sex kanoner och var de som inledde stridigheterna på Norrmalmstorg. Ett kanonskott avlossades mot Västgöta kavalleriregemente som hade ryckt fram mot dalkarlarna. Kanonen siktades för högt och kulan missade regementet. Mannen som avlossade skottet sköts sedan ner av en beriden officer, vilket dalkarlarna besvarade med en attack mot kavalleristerna. Regeringstrupperna som var samlade förvånade deras anförare då de avstod order att lyfta sina vapen mot dalkarlarna: ”De är våra föräldrar, bröder och släktingar, vi skjuter inte på dom!” Det var nämligen så att delar av regeringstrupperna var besläktade med många av upprorsmännen vilket gav upprorshären ett övertag. Samtidigt hade livregementet till häst börjat flytt över Norrbro och dalkarlarnas ledare började ana att en seger var nära.²⁷

Dalkarlarnas övertag skulle sedan förvandlas till stor förvirring och blodigt nederlag när Västgöta regemente beordrades att attackera i understöd från kanoner laddade med druvhagel. Många dalkarlar föll av den kraftiga elden från Västgöta regemente och utifrån Carl Tersmedens memoarer, som var sjöofficer och åskådare för situationen på Norrmalmstorg, kastade dalkarlarna sina vapen och flydde åt alla olika håll. Många stacks eller höggs ner undan flykten och många skulle senare avlida av sina skador på sjukhuset. Ett av Sveriges största bondeuppror var därmed över och hade slagits ner med blodiga aktioner. Över 40 dalkarlar dog på Norrmalmstorg och över 80 skadades. Många fick sätta livet till som ett resultat av den dåliga sjukhusvården och över 3000 infångades och placerades i det gamla slottet Makalös vid Kungsträdgården.²⁸

²⁶ Hedenborg och Kvarnström 2013 s. 143-144

²⁷ Isacson & Ternhag 1993 s. 9-10

²⁸ Åberg 2002 s. 123-124

Av de 4 500 bönder och soldater som började tåga från Dalarna nio dagar tidigare stod bara hälften av bondehären ansikte mot ansikte mot regeringstrupperna. Andra dalkarlar var utspridda runt om Stockholm och vissa hade fängslats tidigare den dagen. Isacson och Ternhag beskriver bondehären som rejält försvagad och utan riktig ledare när de stod på Norrmalmstorg. De lyfter även frågan ”tänk om” då de skildrar det goda stödet bland en stor del av Stockholms befolkning men även bland övriga soldater. Det fanns med andra ord en möjlighet för dalfolket att vända stockholmsbefolkningen åt deras politiska åsikter och få Hattarna på fall.²⁹

5.2.2 *Motiven*

Som det framstår så fanns det en möjlighet att upproret 1743 resulterade i att det regerande hattpartiet avlöstes från sin sittande verkställande makt i svensk politik. Verkligheten blev dock annorlunda men det är en intressant fråga som Isacson och Ternhag ställer. Att bönder från Dalarna kan få en mäktig adel på fall. Att bondeståndet lyckas överrumpla adelståndet. Det är intressant att spekulera kring situationen men vad som även är relevant att veta är vilken genomslagskraft upproret hade på svensk politik. Många deltagande dog av skador orsakade på Norrmalmstorg men många insjuknade även i sjukdomar som härjade i Stockholm under den tiden som även spred sig till Dalarna med de återvända upprorsmakarna. Dalallmogen led därmed av enorma konsekvenser av upproret.³⁰ Äldre forskning visar på att upproret var ett traditionellt bondeuppror utan större politiskt betydelse medan ny forskning lyfter fram bondeupproret som ett uttryck för gruppens växande styrka på den politiska arenan. Bondeupproret ledde därmed till att de svenska bönderna fick större inflytande att påverka rikspolitiken efter 1743.³¹ Utifrån ett klassperspektiv perspektivet var därmed upproret inte helt misslyckat men för de drabbade kan det i deras ögon enbart medfört ökade svårigheter och lidande åren därpå. Samtidigt är det intressant att tänka om dalkarlarna var medvetna om konsekvenserna ett uppror mot statsmakten kan leda till eller om de var fast inställda på att de skulle få igenom deras motiv. För vad var det som egentligen fick 4 500 dalkarlarna att tåga ner till och Stockholm och riskera sina liv? Vi vet sen tidigare att det var en protest mot Hattarnas krig vilket ger en bra översiktlig förklaring men det är fler faktorer som väger in.

²⁹ Isacson & Ternhag 1993 s. 10

³⁰ Margaretha Hedblom 1993 s. 59

³¹ Hedenborg & Kvarnström 2013 s. 144

Bjarne Beckman, som avser den tidigaste forskning inom området beskriver orsaker till upproret som ”Flera omständigheter samspelade: kriget och dess bördor, missväxterna, farsoterna samt den nya näringslagstiftningen som försvårade handeln med Norge. Därtill kom partiregeringens svaghet och den agitation som utövades av både inhemska och utländska aktörer.”³² Som nämns är kriget med Ryssland en viktig orsak. Allmogen i Dalarna ville att de ansvariga generalerna för fälttåget i Ryssland, Buddenbrock och Lewenhaupt skulle ställas inför svar och avrättas som syndabockar för det misslyckade fälttåget, ett krig där många soldater satte livet till, i synnerlighet från Dalregementet.³³ Tronvalsfrågan var även den en central fråga för bondeståndet. Dalkarlarna och majoriteten av bondeståndet röstade för den danska kronprinsen Fredrik som tronföljare efter Fredrik I. Övriga ständer hade röstat för Adolf Fredrik som utsetts av den ryska tsarinnan och var en del av Sveriges fredsförklaringar med Ryssland.³⁴

Som det visar sig fanns det flera faktorer som spelade in i resningen till Stockholm. Mycket tyder på att kriget orsakat stort lidande för allmogen då många soldater från dalregementet dog som följd av kriget. Lägg även till de plågor som redan straffade dalallmogen i form av missväxt och farsot men även den inskränkta handeln med Norge som dalkarlarna var i stora delar beroende av. Det är därmed mycket som pekar på att Hattpartiet var direkt ansvariga för eländigheterna som påverkade dalallmogen. Därför är det förståeligt att det fanns ett stort missnöje mot hattregeringen i just Dalarna. Men varför kom upproret från Dalarna? En djupare förklaring för upprorets orsaker och hur dalallmogen direkt blev påverkade av hattregeringens beslut är nu presenterad. Nu kommer frågan vad historien spelar för roll i detta. Det är enkelt att se detta uppror som vilket uppror som helst i svensk historia. Dock går det inte att utesluta Dalarnas historia, dess upprorstraditioner och dess sociala och ekonomiska struktur för att förstå varför det var just dalkarlarna som låg i spetsen för upproret och att det inte kom från någon annan del av Sverige.

³² Beckman 1930 s.33-36

³³ Linde 2009 s. 207

³⁴ Åberg 2002 s. 60

5.3 Dalarnas historia

5.3.1 Dalarnas storhetstid

Det finns en särskild period i svensk historia som symboliserar Dalkarlarnas politiska inflytande i rikspolitiken och som sträcker sig från år 1434 till 1533. Denna period kallas för Dalarnas storhetstid. Det var denna period som befäste dalkarlarnas rykte som den svenska allmogens elit och som Alf Åberg uttrycker sig: ”traditionen om Dalarna som Sveriges hjärta”. Storhetstiden tar sin början med Engelbrekt Engelbrektsson och dalallmogens resning mot den nordiske unionskungen Erik av Pommern. Detta i respons till det långa handelskriget mellan Kalmarunionen och det tyska hanseförbundet, något som starkt påverkade bergsbruket i Dalarna. Dalbönderna trycktes även av höga skatter samtidigt som stor arbetslöshet rådde till följd av handelskriget. Med 1434 års uppror drevs Erik av Pommern bort och handelsförbindelsen mellan Bergslagen och Hansan återuppstod. Historien om Engelbrektupproret berättar om dalallmogens strider mot danska och tyska legohävar och deras gerillakrigsföring som fick Erik av Pommern på fall.³⁵

Dalallmogen spelar även en centrall roll i Gustav Vasas väg till att bli Sveriges konung. Åberg skriver att det inte var någon tillfällighet att Gustav Vasa sökte sig till Dalarna i hjälp om mot den danska kungen Kristian II. Dalarna betraktades som Engelbrekts och Sturarnas pålitliga landskap och här skulle Gustav Vasa få sin hjälp. Peder Svart, Gustav Vasas levnadsskildrare skriver att dalkarlarna lovade honom trohet, lydnad och manskap i kampen mot Kristian II. Dalarnas stormaktstid fick ändå sitt slut i en blodig uppgörelse med just Gustav Vasa år 1533 i protest mot reformationen och skulden till Lübeck i kampen mot Kristian II.³⁶ Dalarnas storhetstid och stridbar självmedvetenhet symboliseras i 1435 års landskapssigill som avbildar en yxa och pilbåge.³⁷ Dalarnas nutida landskapsvapen är inte långt ifrån landskapssigillet från 1435 som visar två armborstpilar. Armborsten och pilbågar användes av dalkarlarna under stormaktstidens uppror och blev från 1450-talet kända som dalpilar i hela Sverige.³⁸

³⁵ Åberg 2002 s. 12

³⁶ Åberg 2002 s. 13-14

³⁷ Blomkvist 1999 s. 73, 75 f.

³⁸ Myrdal 1999 s.190

Detta visar på att Dalarnas historia spelar en viktig roll i svensk historia. År av politiskt inflytande hade gett dalkarlarna en säregen identitet som krigslystna och självmedvetna. Dalarnas stormaktstid skildrar även en tid i historien som är ytterst användbar ur ett historiebruksperspektiv. Traditionen att ställa sig emot överheten och representera Sveriges starka allmoge kan ha varit användbart i upproret. Men då är frågan om upproret och deltagande upprosmän blickade tillbaka i tiden och spelade på deras förfäders aktioner mot en orättvis överhet. Om historiebruk är förekommande år 1743 så är Dalarnas storhetstid den historia som används.

5.3.2 Arbetsvandring

Bönderna i Dalarna beskrivs enligt Alf Åberg som ”lättroliga dalkarlar”³⁹ vilket utan kontext inte ger större förståelse för dess innebörd. För att förstå vad som menas med begreppet betyder det att vi måste sätta oss in i de ekonomiska förutsättningarna bönderna i Dalarna förhöll sig till. Linde diskuterar de naturgeografiska skillnaderna mellan bergslagen och Siljansområdet som båda två delvis gör upp landskapet Dalarna, förr som nu. Socknarna runt Siljan levde i kargare klimat och längre avstånd till hamnar och städer jämfört med bergslagssocknarna vilket medförde svåra försörjningskriser för allmogen då skörden slog fel.⁴⁰ Med detta tillkommer även allmogens föråldrade jordbruksmetoder samt dess motvilja mot nymodigheter.⁴¹ Daniel Larsson har undersökt de regionala skillnaderna inom jordbruket i förhållande till dödlighetskriser i Sverige mellan 1647 och 1775. I norra Götalands slättbygder förekom det sex dödlighetskriser medan i Lima och Transtrand i nordvästra Dalarna förekom det sju där frostnätter var den vanligaste orsaken till missväxterna. Vilket visar på tydliga skillnader på jordbruksnäringen och vilka konsekvenser det kan innebära.⁴²

Försörjningsläget i Dalarna och i synnerlighet norra Dalarna innebar att allmogen hänvisade till att försörja sig av binäringar. Runt om Siljans socknar tillverkades mastträd, slipstenar och skinnvaror vars försäljning innebar handelsresor under vintertid, i synnerlighet till Mälardalen.⁴³ Dalkarlarna gjorde även arbetsvandringar söder ut, så kallat herrarbete. Vid sidan av jordbruket, mellan skördarna vandrade dalkarlar till Stockholm där behov av

³⁹ Åberg 2002 s. 10

⁴⁰ Linde 2009 s. 31

⁴¹ Åberg 2002 s. 10

⁴² Larsson 2006 s. 77 ff

⁴³ Åberg 2002 s. 11

arbetskraft var stor. Dalkarlarna fick arbeta för adelsmän och andra ståndspersoner med bland annat vedhuggning, stenbrytning och annat grovarbete. Handelsresorna och herrarbetet innebar att dalallmogen kunde försörja sig trots den ringa jordbruket.⁴⁴ Som Åberg beskrev, lätttröliga dalkarlar blir mer tydligt nu. En lätttrölig allmoge visar sig ha stor betydelse i förhållande till dalkarlarnas politiska åsikter och för upproret 1743. Delvis fungerade hemresande dalkarlar som nyhetsbärare för resten av dalallmogen då de hade goda uppgifter om situationen i Stockholm vilket innebar att politiska åsikter snabbt kunde forma sig runt om socknarna. De ständiga resorna söderut som Åberg beskriver dem ”Avfärden från socknarna skedde under nästan militär drill.” vilket de även gjorde under sin resa till Stockholm sommaren 1743.⁴⁵

Som Beckman förklarade var det flera orsaker som samspelade för allmogens resning. ”[...] missväxterna, farsoterna samt den nya näringslagstiftningen som försvårade handeln med Norge [...]”⁴⁶ Missväxterna och farsoterna går direkt att relatera till Dalarnas naturgeografiska område. Ett kargt landskap innebar stora svårigheter för jordnäringen om balansen rubbades. Men även att dess binäringar försvårades när handeln med Norge försvårades, särskilt för de angränsande socknarna vilket ytterligare försvårade allmogens livsnäring. Därmed var Dalarna ett särskilt drabbat landskap under 1740-talet vilket förtydligar deras politiska ståndpunkt i samband med upproret.

5.3.3 *Överhet och sockengemenskap*

Martin Linde i sin bok ”I fädrens spår? : bönder och överhet” undersöks hur dalkarlarna förhöll sig till sin överhet under 1700-talet. Detta gör Linde genom att bland annat jämföra överheten i Leksands tingslag och Askers härad i Närke. Linde redovisar att en lokal överklass saknades i Leksand vilket även kan sägas om Dalarna i sin helhet. Linde drar även slutsatsen att dalaböndernas ställning i samhället, socialt och politiskt var därmed starkare än övriga delar i Sverige. Adligt jordäggande och inflytande innebar en grad av social kontroll av socknen. En lokal överhet gagnar även den svenska centralmakten så länge adeln var lojal mot kungamakten. Avsaknaden av adel gav därmed bönderna relativt stor autonomi och självstyrande, samtidigt som lojaliteten till den svenska kungamakten levde kvar.⁴⁷

⁴⁴ Linde 2009 s. 33

⁴⁵ Åberg 2002 s. 11

⁴⁶ Beckman 1930 s. 33-36

⁴⁷ Linde 2009 s. 34

Dalallmogens starka politiska och sociala ställning är även relaterat till storleken på dalasocknarna. Stora Tuna, Leksand, Rättvik och Mora var större än riksgenomsnittet och Linde diskuterar hur detta kan påverka socknarna ur ett överhetsperspektiv. Århundraden av avsaknad av en adlig överhet och relativt stora socknar innebar enligt Linde att dalallmogen var svårhanterlig då en stark sockengemenskap har stor betydelse i olika politiska samband. Varje söndag samlades även socken invånarna till gudstjänst vilket en upprorsappell snabbt kunde nå ut bland invånarna och vinna dess favör.⁴⁸

Dalkarlarnas relation till adel och dess överhet spelar en viktig roll i upproret 1743. Med avsaknad till lokal överklass och relativ autonomi i dalasocknarna innebar det att ett förakt mot adeln snabbt formulerades runt om socknarna och att en resning till Stockholm fick stor genomslagskraft. Utan en mäktig kungamakt fanns det inget som enligt bönderna kunde förhindra adelns politiska dominans på de andra ståndens bekostnad vilket är tydligt när bondeståndets uteslöts från riksrådet 1720. En återgång till enväldig kungamakt och begränsa adelns inflytande var därmed viktiga punkter som formulerades av dalallmogen. De inhemska förhållanden som orsakats av Hattarnas krig och övriga politiska beslut hade orsakat storskaligt lidande bland bönderna i Dalarna och de som var ansvariga var den svenska adeln, vilka dalkarlarna föraktade.⁴⁹

5.4 Dalkarlsretorik

Som det framkommer så spelar dalkarlarna en vital roll i formandet av Sverige och det speglar sig till viss del i hur dalkarlarna nämns av den styrande makten. Här blir begreppet retorik central vilket syftar på konsten att övertala. Linde pratar om en form av dalkarlsretorik vilket handlar om hur folket från dalarna har betraktas och talats om av människor av styrande makt. Retoriken kan i vissa fall även betraktas som en form av propaganda för att vinna över dalkarlarnas förtroende genom att få de att framstå som en betydande makt i olika sammanhang.⁵⁰ Det framkommer väldigt tydligt att dalkarlsretoriken refererar ständigt till Dalarnas stormaktstid och deras betydelse för svensk historia.

Sturekrönikan, nedskriven runtomkring 1500 handlar om slaget vid Haraker 1464 och skildrar Kung Kristians reaktion när dennes hatt träffas av en dalpil: ”dalakarla ropadhe slaa och

⁴⁸ Linde 2009 s. 34

⁴⁹ Linde 2009 s. 208

⁵⁰ Linde 2009 s. 49-50

skuith/ saa motte han fly aff skoghen wth/ konungen kom aather aa slätha mark/ och sadhe mik tycker dala är her för stark”⁵¹ Sturekrönikan är ett bra exempel på hur dalkarlarna nämns och hur de lyfts fram som stridslystna och krigiska och visar hur dalkarlsretoriken utformar sig. Krönikan gör en tydlig koppling bakåt i tiden och används i ett sammanhang för att framhäva dalkarlarnas delaktighet under Engelbrektupproret. Gustav Vasas resa igenom Dalarna fastställdes även i form av kungakrönikor som slog sig fast i dalasocknen som även de visar på dalkarlarnas tapperhet och lojalitet.⁵² När landshövdingen i Kopparberg, Cedercreutz försökte mobilisera ett bondeuppdåd 1714 i försvar mot Ryssland, tillkallade han dalkarlarna för ”tappra dalkarlar” och att de skulle minnas ”edre förfäders manlighet och stora bedrifter [...]” Detta är även en del av dalkarlsretoriken. Krönikor var inte den enda typen av skrift som dalkarlsretoriken användes inom. Dalkarlsretoriken var väldigt vanligt när det handlade om kommunikation till folket i Dalarna, särskilt genom kungörelser, landstingsmöten eller andra sammankomster där syftet var att vinna dalfolkets åsikt.⁵³

Det är intressant att se om dalkarlsretoriken skulle påverkas av upproret 1743 och om den skulle slutas användas. Faktum är att dalkarlsretoriken fortfarande användes efter upproret med samma funktion, att vinna deras förtroende. Gustav III lyckades väcka dalkarlarnas entusiasm när han 1788 reste genom dalarna med hopp om att mobilisera en frikår inför en potentiell invadering av Ryssland. Genom att vädja till deras kungatrohet och historia så övertalades dalkarlarna.⁵⁴ Det kan vara så att övertalningen underlättades av det faktum att dalkarlarna 1743 hade förespråkat en återgång till kungligt envælde, vilket vid 1788 var fallet men det går inte att utesluta det faktum att Dalarnas historia och förfädernas bedrifter fungerade i många fall att vinna dalkarlarnas förtroende.

⁵¹ Klemming 1867 s. 37 Nya krönikans fortsättningar eller Sturekrönikorna, Stockholm

⁵² Linde 2009 s. 49-51

⁵³ Linde 2009 s. 48

⁵⁴ Åberg 2002 s. 178

6. Användningen av historien i samband med upproret

6.1 *Dalasoldaterna*

Alf Åberg berättar om dalregementets historia och hur det måste sättas upp tre gånger under det 21-åriga Stora Nordiska kriget i början på 1700-talet. Kriget orsakade storskaliga förluster för dalallmogen men samtidigt var dalregementet tvungen att fylla sina rotar. Här beskriver Åberg kring situationen att fylla tomma bonderotarna bland socknarna i Dalarna ”Dalasoldaterna var medventa om sitt rykte att vara ledare i den folkliga frihetskampen och elittrupper inom armén och de skulle bära detta rykte in på 1700-talet”⁵⁵. Även trots stora förluster var det dalkarlarnas plikt och skyldighet att återigen ställa sig inför kungens order. Åberg berättar även om en situation under belägringen av Poltava 1709 från fänrik Robert Petres dagbok. Berättelsen handlar om Karl XII:s reaktion på dalregementets förflyttning till de yttersta och farligaste posterna längs med löpgraven. Vid förfrågan varför svarar en soldat ur regementet ”Vi kan inte lita på några av de andra regementena. Därför måste alltid vi stå främst.” Varvid Karl XII log åt svaret.⁵⁶ Här befästes en tanke om dalkarlarna som ledare för en folkning frihetskamp men även ett elitgarde inom den svenska militärmakten som stod längst fram inför fienden. Intressant gällande fänrik Robert Petres så var även han från dalregementet⁵⁷ därmed blir det en fråga om hur trovärdigt händelsen är och om situationen uppstod eller om denne vinklade händelsen för att framställa dalasoldaterna som speciella.

6.2 *Gustav Schedins visa*

Anföranen för marschen till Stockholm blev Gustav Schedin som skrev en patriotisk dikt relaterat till upproret. Dikten handlar om att Dalkarlarna skulle dra ut i trohet mot gamla seder.⁵⁸ Schedins visa är med i Bjarne Beckmans avhandling och består av två verser. Följande utdrag är första versen i visan:

War redeligan dahlkar,
som flit för Cronan bär,
sielf himlen har befalt
at gripa till gewähr.
Der öfwer frögdens alla,
som swänska hiertan har,

⁵⁵ Åberg 2002 s. 25

⁵⁶ Fänrik Robert Petres Dagbok, utgiven 1901

⁵⁷ Åberg 2002 s. 25

⁵⁸ Åberg 2002 s. 76, 107

at efter dem fås skalla,
som otro i Sverige drar.
Tro, at en sådan handel
skall aldrig olönt blij,
himmelen styr vår wandel
och hielp, ty nu är tid!
Är nu ehr lycka mogen,
i, som till Stockholm drar,
lät skiälmsk see dahlkars troghet
och håll ehr kiäck och braf,
låt våra fäders heeder
ehr dubbel hiertan gie,
at dygd i dahlkarls seeder
så hela Sverige seer.⁵⁹

Schedins visa skildrar en form av nationalromantik och motiveringen till upproret är direkt anknytt till Dalarnas historia. Dahlkars troghet och fäders heeder gör det tydligt att se Schedins anknytning tillbaka i tiden. Om denna visa spred sig runt om allmogen och verkligen satte sin prägel på upproret blir därmed av intresse. Hur stor påverkan hade Schedins visa bland de deltagande? Karin Sennefelt i *Svenskt biografiskt lexikon* beskriver att Schedins visa aldrig var i omlopp bland allmogen utan blev av intresse vid Gustav Schedins rättegång, där Schedin dömdes till döden.⁶⁰

6.3 Val av vapen

Bondehären som tågade in i Stockholm gjorde det inte obehäpnade. De hade utrustat sig med vapen från dalregementet men även utrustade med mer vapen av gammeldags symbolik. Åberg beskriver dalkarlarnas val av vapen som ålderdomligt när möjligheten till mer moderna vapen fanns tillgängliga. Det fanns en stor variation av vapen, bland annat spikkclubbor, liar till störrar med långa järnpikar. Åberg förklarar detta som ”Dalkarlarna byggde på det förgångnas traditioner. De var vana från historien att gå spetsen för Sveriges allmoge. Med sin kläna beväpning ville de också visa att de inte var ute efter något militärt uppror.” Åberg motiverar valet att använda sig av gammalmodiga vapen med en historisk koppling. Att

⁵⁹ Beckman 1930 s. 476 Bilaga 1 Schedins visa (Efter originalet bland HR:s handlingar)

⁶⁰ Karin Sennefelt, Riksarkivet (Hämtad 2016-01-27)

spikklubbarna och liarna representerar det gamla upproriska dalkarlarna samtidigt som de går i fronten för den svenska allmogen.⁶¹

6.4 Historikernas beskrivning

6.4.1 Alf Åberg

Åberg fortsätter att motivera dalkarlarnas motiv bakom upproret som ”[...] de ville vara ett rop ur historien och visa upp Dalarnas historiska traditioner. Här kom ättlingarna till de män som kämpat under Engelbrekt och Sturarna. Liksom sina förfäder fanns de nu här, starka och redo att försvara sitt land och sin frihet.”⁶² Åberg beskriver därmed att dalarnas historia spelar en viktig roll i upproret.

6.4.2 Bjarne Beckman

Bjarne Beckman beskriver dalmogen i förhållandet till upproret som följande:

Folket däruppe ägde i den allmänna nöden en stark pådrivare till uppror, minnet av fädernas kamp mot onda herrar hade icke förlorat sin eggande makt och den urgamla landskapsorganisation, vilken i de stora Siljanssocknarna hade sina självfallna ledare och där var man tillika var soldat, stod mitt i den byråkratiska frihetstiden ännu orubbad.⁶³

Beckmans ord tyder på att upproret hade sin början runt om Siljanssocknarna vars allmoge enligt Beckman även fungerade som soldater. Landskapsorganisationen hänvisar till böndernas relativa autonomi och frånvarande av adelsmän eller herrar som Beckman beskriver. Beckman beskriver en stolt allmoge som är fylld av självmedvetande som fortsätter förfädernas kamp mot onda herrar. När Beckman beskriver missnöjet runt om i Sverige på 1740-talet så finns det i Dalarna ”[...] en obruten revolutionär tradition att falla tillbaka på.”⁶⁴ Beckman förklarar därmed att det finns en särskild upprorstradition inom dalarna vilket fyller en viktig funktion i upproret 1743 vilket gör att de står ut bland resterande svenska socknar som även de hade påverkats av Hattarnas krig.

⁶¹ Åberg 2002 s. 107

⁶² Åberg 2992 s. 170

⁶³ Beckman 1930 s. 39

⁶⁴ Beckman 1930 s. 19, 200

6.4.3 Alf Henrikson

I sin bok *Svensk historia 2* tillägnas ett kapitel om bondeupproret 1743 där Henrikson berättar kortfattat och översiktligt om händelseförloppet och dess konsekvenser. När Henrikson förklarar missnöjet mot hattregeringen bland Sveriges allmoge så beskriver han även att i Dalarna var missnöjet som starkast vilket ledde till upproret 1743. Att missnöjet var utbrett i Sverige och särskilt i Dalarna är uppenbart och Henrikson trycker på Dalarnas landskapsorganisation med dalkarlarnas starka ställning i samhället samt den kraftiga missväxten som viktiga faktorer till resningen. Henrikson tillägger även en bit om Dalarnas historia ”Minnet av fädernas lyckade frihetskrig mot en ond överhet stod också levande där – just vid denna tid färdigställdes sagocykeln om Gustaf Vasas äventyr [...]”⁶⁵

6.5 Relationen mellan socknarna

Boken *Fem tusen man från dalorten sprang* diskuterar kring upproret 1743 utifrån olika lokala perspektiv och det går att urskilja relationen mellan socknarna fyller en viktig funktion. Under marschen till Stockholm förekommer det ofta bråk mellan socknarna, gällande bland annat husering och hur långt fram i ledet socknarna marscherade. För att förstå rivaliteten bland socknarna krävs det enligt Christer Bergin att förstå dess historia. Christer förklarar att det har ständigt funnits en tendens att bryta sig ur eller annektera områden sedan sockensystemen inrättades i Sverige.⁶⁶ Ett exempel är att se på rivaliteten mellan Tuna och Säter socken. Säter socken hade bildats genom Dalsby fjärding i Tuna socken nästan ett sekel innan upproret 1743, vilket innebär att Säter socken var relativ nyformad. Utifrån Leif Olsson som beskriver Säter sockens perspektiv på upproret så spelar relationen med Tuna en viktig faktor till Sätters deltagande. I vittnesmålen för de deltagande beskriver de en rädsla för bland annat Tuna socken och de repressalier som skulle åläggas Säter av de större socknarna om de vägrat att delta i upproret.⁶⁷

6.6 Dalkarlsretorik i samband med upproret.

Det första agitationstecknet från Dalarna kom i samband med utelämning av soldater till att försvara Västerbotten vid en möjlig rysk invasion. Dalregementet hade lidit stora förluster i det pågående kriget med Ryssland och vid slaget vid Villmarstrand hade många soldater satt livet till. Det fanns därmed ett behov inom dalregementet att fylla ut de vakanser som

⁶⁵ Henrikson 1963 s. 671

⁶⁶ Olsson 1993 s. 95-96

⁶⁷ Olsson 1993 s. 95

uppstod. Redan här möttes en stark ovilja. I februari och Mars 1743 mönstrades dalregementets åtta kompanier och över 500 rekryter fyllde luckorna. Gudmund Theander, kapten vid Rättviks kompani beskriver en stark motvilja och dålig disciplin bland rekryterna då bönderna protesterade mot trohetsceremonin av den enkla anledningen att de inte visste vilken kung de skulle svära trohet. Detta var efter en tid bondeståndet hade röstat för den danske kronprinsen som tronföljare. Senare under våren beslutade regeringen för dalregementets uttryckning till Västerbotten vilket den första protesthandlingen bland dalallmogen. Rotebönderna vägrade att släppa iväg sina soldater i protest till hattarnas krig och de skador som direkt drabbat allmogen.⁶⁸

Landshövdingen för Kopparbergs län, Carl Gustav Wennerstedt blev beordrad av kungen att samordna ett landstingsmöte i Leksand och träffa representanter från dalasocknarna. Landstinget i Leksand anordnades i ett försök att övertala socknen att låta dalregementet släppa i väg sina soldater till Västerbotten.⁶⁹ För att övertala representanterna lutade Wennerstedt sig tillbaka på den form av retorik som tidigare fungerat för att övertala folket i Dalarna, dalkarlsretoriken. Beckman berättar att Wennerstedt hade föreberett ett kraftfullt tal där försökte vinna empati för den fara Sverige ställdes inför med en rysk invasion genom att vända sig till dalkarlarnas kända fosterlandskärlek. Wennerstedt dalkarlsretorik fungerade inte på de närvarande representanterna och stämningen vid landstinget övergick sedan till en mer hotande situation då Wennerstedt tvingades in i hörnet och lyssna på de arga dalkarlarna som var allvarliga med sina protester. En känd händelse från landstinget är den spikklubba som kastades upp i taket ovanför Wennerstedt med sådan kraft att den fastnade.⁷⁰

Dalkarlsretoriken fungerade inte på den arga skara bönder som infann sig på mötet. Det är svårt att förstå den ilskan som cirkulerade runt om socknarna eller vilka rykten som spridits från hemkommande herrarbetare och soldater från Finland. En sak var säker, de var inte nöjda med situationen och landstinget i Leksand blev det första tecknet på en samlad allmoge mot en gemensam fiende. Detta kan därmed ses som startskottet för upproret 1743, med ett misslyckat försök att luta tillbaka på dalkarlsretoriken.

⁶⁸ Åberg 2002 s. 67

⁶⁹ Bergin, Hedblom 1993 s. 31, 48

⁷⁰ Beckman 1930 s. 191

6.7 Allmogens förhållande till överheten under upproret.

I Skedvis och Rättviks socken uppstod en intressant händelse som anspelar på dalallmogens förhållningssätt till sin egna relativa självständighet. Jan Mattson var närvarande vid landstinget i Leksand och förde budskapet till Skedvis socken att inte utelämna soldater. fänrik Carl Fredrik Gyllenhammar på dalregementet reagerade på beslutet och försökte övertala soldaterna i Skedvis socken varvid han påpekade soldaterna att lyda sin överhets order. Varvid Jan Mattson ska ha yttrat ”Vi hava ingen överhet!”⁷¹

En liknande situation uppstod i Rättvik tiden efter landstinget i Leksand. Den 15 maj hölls en sockenstämma i Rättvik där ett brev från Wennerstedt lästes upp där han lovade församlingen gratis medicin om soldaterna utlämnades. Bergin berättar att under denna tid beskriver dödböckerna att smittkopporna härjade i socken varpå Rättviks Prosten Sevallius uppmanade rättvikarna att godta erbjudandet. Istället så bestridde rättvikarna erbjudandet då de ansåg att detta var ett försök av överheten att göra dem beroende. Sevallius försökte därför att betona deras skyldighet till kungen och att upphöra med deras olydnad mot överheten. Om de inte gjorde det väntade överhetens vrede och guds hämnd Varpå rättvikarna besvarade: ”De var ansvariga endast inför sig själva.” Bergin förklarade också att det var denna situation som fick bågaren att rinna över för Rättvikarna. Tidigare hade de stod utanför upproret, men med detta hade nu rättvikarna anslutit resten av socknarna.⁷²

7. Upproret efter 1743

Som med all historia finns det en möjlighet att på något vis använda det i olika situationer, vilket historiebuket syftar på. Om utgångspunkten är att all historia kan användas i någon form oavsett om dess innebörd och samband är korrekt, så möjliggör det även för att upproret 1743 faller inom ramen för historiebokusanvändning.

7.1 Stora daldansen

Det första vi ska titta på är det namn som upproret 1743 kallas för i svensk historia. Uppror i svensk historia har tidigare omskrivits en situation som upproret i sig handlar om.

Klockupproret 1531-1533 i just Dalarna tillskrevs namnet då det beslutades att varje sockenkyrka skulle lämna ifrån sig en av sina kyrkklockor till staten vilket dalkarlarna vägrade. Likt klockupproret skulle upproret 1743 få ett namn i som även den syftar på

⁷¹ Olofsson, 1993 s. 64

⁷² Bergin 1993 s.33-34

upproret. Upproret 1743 fick benämningen daldansen, vars rötter finner vi hos historikern och skalden Olof von Dalin som var betraktare av tumulten på Norrmalmstorg som skrev dikter där han tar avstånd från dalkarlarnas revolutionsförsök. ”Allt som skedde, då när daldansen lektes i Stockholm” nämns i en av dikterna. Stora daldansen var på ett sätt ett försök att förlöjliga upprosförsöket och i bildade kretsar hade namnet en förnedrande ton. Isacson och Ternhag beskriver att daldans var ett känt begrepp för von Dalin och dennes omvärld och syftade på en koreograferad och folklig dans med anknytning till Dalarna. Daldansen utvecklades senare till stora daldansen med Johan Carlssons skildring om Husby sockens historia och benämningen fick en annan laddning än den förlöjligande som skildras i Dalins dikt, en laddning som nu istället är direkt relaterar till upprorets allvarlighet.⁷³

Begreppet stora daldansen syftar inte endast på upproret 1743 utan används idag i mer harmlösa företeelser i form av en balettfestival i Falun.⁷⁴ Om festivalen betraktas som en tribut till upproret 1743 är oklart men det visar på hur begreppet och hur synen på upproret har förändrats med åren. Det hade varit intressant och se hur Dalin hade sett på begreppet nu när det även nu är relaterat till dans från Dalarna varvid det ursprungliga begreppet syftade på. Om vi riktar fokus på begreppet daldans så ska vi även rikta in oss på sportevenemang där begreppet används flitigt. Elitseriesäsongen 98/99 spelade Leksands IF bortamatch i Stockholm varav supporterklubben betraktade det som ”Det tredje bondeupproret” och ”Daladansen”. Vissa delar av supportertrarna var även klädda i den traditionella sockendräkten för att ytterligare spela på den historiska betydelsen.⁷⁵ Numera använder sig Leksands IF supporterklubb sig av en ramsa som de sjunger innan matchstart som lyder:

För vi kommer från Dalarna
Tjala, tjalalalalala, tjalalalalala
Tjalalala, tjalala, tjalala, tjalala
För vi, kommer från Dalarna - kommer från Dalarna
Å dansar daladans, daladans, daladans, daladans⁷⁶

⁷³ Isacson & Ternhag 1993 s. 12-13

⁷⁴ Stora daldansen 5/2 2016

⁷⁵ Karin Sennefelt s. 99 2004

⁷⁶ Leksands IF supporterförening 5/2 2016

7.2 Krönika

Det är inte ovanligt att historiska händelser kan förankras med politiska budskap eller för att få fram en särskild åsikt. På *Dalarnas tidningars* ledarsida har Martin Borgs skrivit en krönika som heter *Autonoma individer som tänker själva är ett långvarigt dalaideal*. Krönikan syftar på att locka folk till att bidra till en insamling, Projekt Moberg. Projekt Mobergs mål är att återuppväcka svenska folkets frihetliga historia och bevara ett kulturarv för kommande generationer. Detta görs genom en insamling till en speciell bokscanner som kan rädda utrotningshotade böcker genom att skapa e-böcker. En viktig punkt för Borg i krönikan är resonemangen kring frivilliga som sköter maskinen och att det är frivilliga som bidrar till ekonomiska insatser vilket han kopplar till Vilhelms Mobergs ideal om autonoma individer som tänkte själva och tog ansvar för sitt eget liv.⁷⁷ En annan punkt Borg trycker på är Dalarnas speciella historia, varvid krönikan inleds med: ”Det sägs att dalfolket var de enda bönder som hade rätt att bära vapen under medeltiden. I alla andra landskap styrde överheten.” Borg fortsätter med att prata om Dalarnas historia och hänvisar till boken svenska allmogens frihetsstrider som bland annat skildrar upproret 1743. En krönika, vars syfte är att påverka läsaren använder sig av historien för att få fram sitt budskap. Borg börjar med att prata om hur viktigt det är att bevara historiska skrifter för kommande generationer och gör sedan historiska referenser till Dalarnas historia, bland annat upproret 1743 för att direkt tilltala läsaren att bidra till projektet. Även att dalfolket skulle vara något särskilt med att de var de enda som fick bära vapen kan även betraktas som ett sätt att få läsarna intresserade av sin egen historia. Martin Borgs avslutar krönikan med att beskriva sig själv som Filmare, PR-konsult, författare och sist dalkarl.⁷⁸

7.3 Fem tusen man från dalorten sprang

Ett av de litterära verk jag har använt mig av är boken *Fem tusen man från dalorten sprang* och vid första glimt så trodde jag att det enbart en titel på en bok som handlar om upproret 1743. Det visar sig dock att *Fem tusen man från dalorten sprang* är en dalpolska skriven av Roligs Per Andersson från Siljansnäs på 1800-talet.⁷⁹ Som det går att läsa från titeln så handlar den om Dalarnas uppror och beskriver på vilket sätt de deltagande marscherade, att de skulle försvara landet och att många inte återvände. Att Dalarnas Hembygdsförening väljer samma titel som dalpolskan är i linje med i vilket syfte boken publicerades. Boken

⁷⁷ Martin Borgs, Krönika, DT 18/12 2015

⁷⁸ Martin Borgs, Krönika, DT 18/12 2015

⁷⁹ Sollerö hembygdsförening Roligs Per Andersson 5/2 2016

publicerades på 250-års minnet av upproret 1743 och upproret beskrivs av författarna som en viktig del i Dalarnas historia.⁸⁰ Att arbete med en titel som lyfter fram denna viktiga händelse kan därmed ha en lockande effekt. Boken är i sin tur en lokal satsning på att lyfta fram den regionala historien i samband med den landsomfattande satsningen på den svenska historien 1993.⁸¹

⁸⁰ Isacson & Ternhag 1993 s. 5

⁸¹ DN 20/3 1993

8. Slutsats

Med uppsatsen har jag nu redogjort för en historisk händelse i svensk historia. En händelse som mycket väl kunnat forma om den svenska historien. Det som jag anser vara särskilt intressant är att uppsatsen även belyser den svenska allmogens handlingskraft under 1700-talet. Frihetstidens Sverige kan visserligen inte jämföras med det demokratiska Sverige idag, men den visar ändå tecken på början av den svenska demokratiseringen. Trots att de svenska bönderna uteslöts från viktiga poster i den svenska politiken så hade deras röst betydelse, vilket ytterligare stärktes efter dalkarlarnas uppror. Bondeupproret i Sverige kan vissa dra paralleller till det franska tredje ståndet i början på den franska revolutionen som även de inte hade någon beslutsfattande makt. Självklart har den franska revolutionen en större betydelse för fransk historia än vad upproret 1743 har för svensk historia men det finns likheter som går att urskilja. Orättvisor, missväxt och farsoter är alla faktorer som samverkar i de olika situationerna. Det är dock den storskaliga folkmassans deltagande som skiljer händelserna åt. Det är tänkvärt att tänka kring om bondeupproret i Sverige hade lyckats om fler hade anslutit vid dalkarlarnas sida och hur viktig del av svensk historien det då hade fått. Kanske även det hade ansetts vara en form av revolution.

8.1 Hur användes historien vid upproret 1743?

Som det visar sig i litteraturen så finns det flera exempel på historiens användningsområde i samband med upproret. Det är dock viktigt att först se efter vem användaren av historien är för att se om historiebruket skiljer användarna åt. Användaren av historien utgår ifrån två grupper: Människor som deltog i upproret och författarna till litteraturen som täcker upproret.

Om vi först vänder blickarna åt Gustav Schedins visa som handlar om att upprorsmännen ska dra ut i trohet mot gamla seder. I visan skildras en form av romantisering av upproret och dikten uppfyller en slags motivationsfaktor till upproret. Även om visan inte direkt var omlopp bland de deltagande så utesluter det inte det faktum att historien används i ett syfte att påverka. Historiebruket faller inom ramen för flera historiebrukskategorier. Först om främst ett existentiellt historiebruk där Schedin använder Dalarnas historia för att påminna om Dalarnas storhetstid, en historia som identifierar dalkarlarnas förfäder som ett ideal att leva upp till. Ett ideologiskt historiebruk anser jag även vara förekommande i denna situation, då Schedin använder historien för att legitimera upprorets saklighet och dalkarlarnas upprorstraditioner. Schedin utesluter även det faktum att tidigare uppror i Dalarnas historia

har slagits ner med våld, bland annat klockupproret vilket i sin tur kunde skapat problem för visans genomslagskraft vilket syftar på ett icke-bruk av historien. Den sista typen anser jag vara ett politisk-pedagogiskt då Schedin gör jämförelser med upproret och Dalarnas stormaktstid. Schedins visa fyller därmed ett brett användningsområde av historien och frågan är vilken påverkan det hade haft bland de deltagande och därmed upproret om visan istället var i större omlopp. Dalkarlsretoriken är även det ett tydligt sätt att använda historien med syfte att övertyga. Som det framkommer så kan det anses vara en form av propaganda för att vinna dalkarlarnas förtroende även fast det kan inte alltid innebära det resultat som önskas. Landshövdingen Carl Gustav Wennerstedt sig därmed av existentiellt och politisk-pedagogiskt historiebruk för genom att använda dalkarlsretoriken för att dalkarlarna ska minnas dalkarlarnas fosterlandskärlek och lojalitet genom historien för att släppa ut rotersoldaterna.

All litteratur faller inom ramen för ett kommersiellt historiebruk. Detta är uppenbart då litteraturen publiceras med avsikt att göra en ekonomisk vinst utifrån ett historiskt ämne. Dock är det viktigt att skilja att detta avseende skilja på litteraturen. En vetenskaplig studie har ett mindre kommersiellt värde medan vanlig litteratur publiceras för att säljas på marknaden. Utifrån Alf Åbergs, Alf Henrikson och Bjarne Beckmans litteratur så används även historien med tydliga exempel på att öka historiens värde. Genom att tillämpa sina egna tolkningar och egna beskrivningar så ger de upproret en annan laddning. De hävdar att det finns historiska kopplingar och genom att belysa dess innebörd och betydelse lägger de fram Dalarnas historia som en viktig komponent i upproret, även fast det kanske inte är verklighet. För en person från Dalarna innebär att litteraturen ökar historiens värde för den personen, för på ett sätt är det ens egen historia. Beckman och Lindes avhandlingar är även exempel på ett vetenskapligt historiebruk då de avser att upptäcka eller rekonstruera en historisk händelse med ett särskilt vetenskapligt syfte för att ta reda på vad det var som hände. Litteraturen kan även användas med syfte för att minnas den historiska händelsen vilket är uppenbart i *Fem tusen man från dalorten sprang*. Boken publicerades i samarbete med Dalarnas Hembygdsförening på 250-årsdagen för upproret. Författarna motivera syftet med boken att belysa en viktig del av Dalarnas historia och därmed är boken i sig ett exempel på existentiellt historiebruk.

8.2 *Hur stor betydelse har Dalarnas historia för upproret*

Det är viktigt att skapa en förståelse för den relationen dalallmogen hade till överheten och särskilt för den svenska adeln. Utifrån Dalarnas sociala struktur formades ett förakt mot adeln som växte med åren. Föraktet ökade markant under Frihetstiden då adeln besatt en betydligt starkare makt än den svenska kungen. Genom hattpartiets politiska beslut drabbades dalallmogens av eländiga lidande genom det misslyckande kriget mot Ryssland och deras ekonomiska politik innebar konsekvenser för allmogens handelsresor och ekonomi. Det visar sig även att den stora sockengemenskapen är av betydelse för att förstå hur en upprorsvilja snabbt spred sig runt socknarna men även hur den historiska relationen mellan socknar kan fungera som en pådrivare i upproret, vilket visar sig i relationen mellan Tuna och Säter socken. Säter och Rättviks sockens exempel på motvilja överhetens beslut är bra exempel på en särskild mentalitet mot överheten som fanns bland dalsocknarna. Därmed anser jag att Dalarnas sociala och ekonomiska struktur som formats genom historien har betydelse för att förstå varför upproret kom från Dalarna.

Det är även intressant att undersöka om det fanns ett historiemedvetande bland de deltagande, något som inte är lätt tolka utifrån den använda litteraturen. Utifrån dalkarlsretoriken som används under historiens gång så anser jag att det är förståeligt att ett historiemedvetande kan utvecklas bland dalallmogen. Att bli påmind om sina förfäders historia då och betydanse i svensk historia, oavsett om det är en förvrängd historia så kan det ha en särskild effekt för folket i Dalarna och kan bidra till ökad förståelse och medvetenhet om sin egen historia. Petres beskrivning om dalasoldaternas inställning till andra regemente anser jag även kan belysa ett särskilt historiemedvetande. Soldaterna från dalregementet kan ha en förståelse för dalregementets tidigare bedrifter i svensk arméhistoria. Åberg påstår även att denna attityd fortsatte senare in på 1700-talet och som tidigare nämnt var deltagarna både bönder och soldater. Därmed kan ett historiemedvetande finnas bland soldaterna i upproret.

8.3 *Hur har upproret 1743 använts som historiebruk i moderna tider?*

Niklas Ammerts artikel visar på historiebrukets dynamiska och ibland problematiska aspekter. Det visar på att användningen av historien inte nödvändigtvis inte behöver direkt vara relaterad till den historiska händelse eller begrepp den syftar på. Därmed gäller det även att utgå från dessa aspekter när vi tittar på de exempel som visar på historiebruket av upproret 1743. Det tydligaste historiebruket är i form av det existentiella men andra typer av historiebruk förekommer. Polskan *Fem tusen man från dalorten sprang* handlar om upproret

1743 och kan i vissa fall användas för att minnas den historiska händelsen samtidigt att historien används för att öka dess historiska värde som därmed innebär ett kommersiellt och existentiellt historiebruk. Dansfestivalen och Leksands IF supporterförening använder sig av begreppet daldans men innebär dock inte att det är relaterat till upproret i sig. Men att kalla bortamatchen i Stockholm för ”Det tredje bondeupproret” och ”Daladansen” visar på en direkt koppling till bondeupproret och visar därmed även på en form av existentiellt historiebruk. Användningen av historien används till viss del för att komma ihåg en historisk händelse men samtidigt för att skapa en särskild stämning inför matchen. Detta kan därmed även tolkas utifrån ett kommersiellt historiebruk då användningen av historien och dess begrepp kan innebära ökad biljettförsäljning då matchen har en historisk laddning. Martin Borgs krönika som går in på Dalarnas historia anser jag falla inom ramen för ett politiskt-pedagogiskt historiebruk då jämförelser med historien görs för att lyfta fram ett budskap. Ett budskap att bidra till Projekt Moberg. Borgs påstående att dalkarlarna var de enda som under medeltiden hade rätt bära vapen går att ifrågasätta och kan anses vara ett exempel på att använda sig utav felaktig historia för att lägga tyngd på budskapet. Jag tycker det även intressant varför Borg nämner sig som dalkarl och vilken betydelse det kan innebära. Kanske för att göra det mer tilltalande för läsarna då författaren har en koppling till regionen.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Klemming, G.E. 1867 (red.): *Nya krönikans fortsättningar eller Sturekrönikorna*, Stockholm

Robert Petres dagbok, utgiven av August Quennerstedt (*Karolinska krigares dagböcker*, I (1901)

Litteratur

Ammert, Niklas. "Kulturrevolution i Boda". *HumaNetten* nr 27 s. 97-99

Beckman, Bjarne, *Dalupproret 1743 och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet*, Wettergren & Kerber, Diss. Stockholm : Högsk.,Göteborg, 1930

Blomkvist, Nils, "Medeltidsarvet", *Mora : ur Mora, Sollerö, Venjans och Våmhus socknars historia*. 3., S. 9-96, 1999

Carlsson, Sten & Rosén, Jerker, *Svensk historia. 2, Tiden efter 1718*, Svenska bokförl. (Bonnier), Stockholm, 1961

Florén, Anders & Ågren, Henrik, *Historiska undersökningar: grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*, 2., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2006

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720-2010: böndernas och arbetarnas tid*, 4., rev. och uppdaterade uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Henrikson, Alf, *Svensk historia. 2*, Bonnier, Stockholm, 1963

Hermansson Adler, Magnus, *Historieundervisningens byggstenar : grundläggande pedagogik och ämnesdidaktik*, 3., [rev. och utvidgade] uppl., Liber, Stockholm, 2014

Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är nu: en introduktion till historiedidaktiken*, 2., [uppdaterade och bearbetade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009

Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011, Skolverket, Stockholm, 2011

Larsson, Daniel, *Den dolda transitionen: om ett demografiskt brytningskedje i det tidiga 1700-talets Sverige*, Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2006, Göteborg, 2006

Lennerstrand, Marie & Oja, Linda (red.), *När oväsendet tystnat [Elektronisk resurs] : efterspelet till uppror och religiösa konflikter, 1670-1860*, Historiska institutionen, Univ., Uppsala, 2004
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-197505>

Linde, Martin, *I fädrens spår?: bönder och överhet i Dalarna under 1700-talet*, Gidlund, Hedemora, 2009

Myrdal, Janken (red.), *Det svenska jordbrukets historia. [Bd 2], Jordbruket under feodalismen : 1000-1700*, Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg, Stockholm, 1999

Roberts, Michael, *Frihetstiden: Sverige 1719-1772*, Tiden, Stockholm, 1995

Ternhag, Gunnar, Isacson, Maths & Bergin, Christer (red.), *Fem tusen man från dalorten sprang: lokalhistoriska perspektiv på 1743 års daluppror*, Dalarnas fornminnes och hembygdsförb., Dalarnas museum, Falun, 1993

Åberg, Alf, *Tragedin på torget: soldaterna : Dalaupproret 1743*, Natur och kultur, Stockholm, 2002

2HIÄ06 Historia IV inriktning mot arbete i gymnasieskolan, 15 högskolepoäng. Nämnden för utbildningsvetenskap institutionen för kulturvetenskaper [Pdf-fil]

Internetkällor

Dagens Nyheter, Kultur, skribent Birgitta Rubin

<<http://www.dn.se/arkiv/kultur/upprorisk-daldans-slutade-i-blodbad>> Publicerad 20/3 1993

Dalkarlssången, dalregementet, Gustav Nyblaeus

<http://www.dalregementetsmuseer.se/03_Samlingar/02_arkivalier/023_Dalkarlssong/renskri ft.htm> Avläst 9/2 2016

Dalarnas Tidningar, Krönika, skribent Martin Borg

<<http://www.dt.se/opinion/ledare/kronika-autonoma-individer-som-tanker-sjalva-ar-ett-langvarigt-dalaideal>> Publicerad 18/12 2015

Kommentarmaterial till kursplanen i historia, Skolverket, Stockholm, 2011 [Pdf-fil]

<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2559>

Sennerfelt, Karin. "Gustav Schedin" *Svenskt biografiskt lexikon*.

<<http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/6368>> Avläst 27/1 2016

Leksands IF Supporterförening, Ramsor (Godkännande av användning av ramsan i uppsats har getts av Leksands IF Supporterförening)

<<http://superstars.nu/medlem/organisation/ramsor>> Avläst 5/2 2016

Stora daldansen, The Nordic Baltic Ballet Competition webpage

<<http://www.storadaldansen.se/>> Avläst 5/2 2016

Sollerö hembydsförening, Roligs Per Andersson: *Fem tusen man från dalorten sprang*.

Dalpolska

<<http://www.sollero-hembygd.se/kultur/latar/roligs-per-andersson/>> Avläst 5/2 2016

Levande Historia Del 1: Historiebruk och Nationalism, Spel: En by som alla andra [Pdf-fil]

<<http://www.levandehistoria.se/klassrummet/den-livsfarliga-historien/del-1-historiebruk-och-nationalism>>